

ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ЕТНОДИЗАЙНУ В ТЕХНОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ УЧНІВ

Туташинський Василь Іванович

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України
м. Київ

Актуальність дослідження. Постановка проблеми. Відродження української національної культури зумовлює необхідність наукового пошуку і кристалізації в суспільній свідомості її самобутніх рис, ідей та цінностей, узагальнення неповторного історичного досвіду, вивчення, закономірностей, що простежуються між етапами цивілізаційного розвитку. Саме самобутність країни, її особливості, унікальні культурні надбання та тривалі традиції народу, що відображаються в закономірностях розвитку різних сфер суспільного буття привертають інтерес і складають найбільшу цінність в сучасному світі.

У зв'язку з цим постають питання: Що є особливим в українській національній культурі? Які закономірності існують в її розвитку? Як вони відображаються в етнотдизайні та інших унікальних надбаннях українського народу?

Формулювання цілей та постановка завдань. Мета цієї статті – дослідити закономірності етнотдизайну та умови його подальшого розвитку в Україні.

У відповідності з метою задачами дослідження є:

- осмислення вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку етнотдизайну;
- узагальнення теоретичних досліджень закономірностей етнеотдизайну;
- визначення умов розвитку українського етнотдизайну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історичних, етнографічних і психолого-педагогічних дослідженнях [1, 3, 5 та ін.] відмічається, що на розвиток етнодизайну наклали відбиток різні чинники: умови життя людей, первісна свідомість людини; міфологічний характер спілкування з природою, релігія, культурний обмін між етнічними групами тощо.

Пам'ятки кожної епохи розвитку людства підтверджують гіпотези про те, що саме робило звичайні побутові речі творами мистецтва, якого значення впродовж віків люди надавали знакам-символам, орнаментом, художньо оздобленим виробам, канонічним творам певного етносу.

Особливий інтерес у дослідників привертають український етнодизайн, його витоки та особливості, що пов'язані як з культурною спадщиною українців, так і з впливом культур інших народів.

Вченими відмічається [3, 4, 5], що впродовж віків етнічний дизайн України формувалася у двох основних формах: як домашні ремесла та як організовані виробництва – промисли, пов'язані з ринком. На їх розвиток впливали природні умови України, наявність сировини, вигідне торгівельне та географічне розташування. Зазначені форми розвитку етнічного дизайну йшли паралельно, тісно переплітаючись між собою. Кожна епоха збагачувала предметно-духовний світ людини і вносила свої зміни. Проте з покоління в покоління передавався генетичний код художньої традиції та художня спадщина народу.

Вивчення різних періодів розвитку та видів народного мистецтва проводили А. Будзан, Р. Захарчук-Чугай, М. Драган, К. Кавас, Т. Кара-Васильєва, М. Криволапов, Ю. Легенький, М. Макаренко, П. Мельниченко, С. Мигаль, Л. Оршанський, К. Променицький, М. Станкевич, В. Тименко, В. Титаренко, В. Торканюк, Д. Тхоржевський, А. Хворостов, Є. Шевченко, К. Шонк-Русич та багато інших дослідників.

У останні роки увага науковців зосереджувалася на теорії і практиці художньо-трудової діяльності, розвитку дизайн-освіти, прилученні учнів до національної культури, формуванні національної самосвідомості засобами

етнодизайну, вивченні особливостей народних ремесел та багатьох інших актуальних проблемах.

Проте фундаментальні положення етнодизайну і умови його подальшого розвитку досліджено недостатньо. Зокрема, потребують подальших теоретичних досліджень питання щодо визначення закономірностей розвитку етнодизайну, наукового обґрунтування змісту етнодизайну, форм його вивчення учнями загальноосвітніх навчальних закладів України.

Виклад основного матеріалу. Об'єктивне відображення світу в його розвитку, пізнання його законів і закономірностей є основними завданнями науки. Проте через складні політичні та історичні умови лише фрагментарно і не завжди об'єктивно висвітлено феномен українського етносу. Тому ця проблема привертає все більшу увагу вчених і потребує подальших досліджень.

Навіть у часи великих трагедій, які переслідували українців впродовж страдницького історичного шляху великий народ не втратив своєї самоідентичності й зберіг самобутню культуру. Поневолювана, гноблена протягом віків Україна не вмирала, не бажала стати лише спогадом про втрачену велич Київської Русі й відродилася як суверенна і незалежна держава зберегла цінності свого народу, незважаючи на все нові випробування.

У сучасних умовах, коли Україна стоїть на порозі нового вибору шляху цивілізаційного розвитку і зазнає все більшого впливу глобалізованого світу нас не можуть задовольнити нав'язувані погляди та ідеологічні штампи минулого, як і не можемо ми залишитися осторонь виключно утилітарного ставлення до народного мистецтва. Необхідно провести узагальнення стану українського етносу, визначити основні тенденції, закономірності та умови його розвитку.

Незважаючи на різні умови життєтворчості етнічних груп та унікальність явища етнодизайну, у творах декоративно-ужиткового

мистецтва кожного народу помітними є наслідування певних традицій, способів творчої діяльності, характерних художніх моделей. Удосконалюючи форми і конструкції, збагачуючи декор, як зазначають В.П. Тименко, В.К. Сидоренко, Л.В. Оршанський [5, с.247], у етнодизайні незмінною залишається дія *закона традиції* – єдності і боротьби усталених типологічних та різноманітних варіативних новаторських спрямувань у структурі композиції твору.

З часом побут змінюється, багато колись необхідних предметів уже не використовується, але традиції у створенні творів народного мистецтва продовжуються.

Знання закону традиції етнодизайну допомагає провести об'єктивний порівняльний аналіз художніх явищ за їх внеском у світову культуру, правильно оцінити рівень художньої цінності творів, визначити закономірності та нові тенденції в розвитку декоративно-ужиткового мистецтва.

Проте, збереження традицій не заперечує інноваційного розвитку. У зв'язку з цим, намагаючись удосконалити речі, зробити їх художньо і функціонально довершеними важливо не втратити традицій та цілісності задуму твору, адже саме цілісність композиції є обов'язковою умовою її гармонії. Тому не можна не погодитись з твердженням [5 с. 248], що в етнодизайні окрім закону традиції виразно проявляється дія *закона цілісності твору*. Згідно із цим законом композиція у етнодизайні є взаємозв'язком однотипних і різнорідних елементів і частин, що у гармонійному поєднанні створюють неповторну і цілісну побудову.

Основними рисами цілісності декоративно-ужиткового твору є неподільність, підпорядкованість та групування елементів його композиційної структури.

Знання закону цілісності твору допомагає розкрити підпорядкування компонентів його структури, єдність образу через складну систему зв'язків:

вигляд виробу в ансамблі і середовищі, форма окремих елементів твору у загальній формі предмета тощо.

Ієрархічне підпорядкування компонентів у композиції твору вибирає митець і залежно від них визначає ті чи інші композиційні закономірності, прийоми, семантичні та виражальні засоби.

Створення кожного декоративно-ужиткового виробу спрямовується на задоволення певних побутових потреб і забезпечення зручності у його використанні. При цьому, як правило, чим досконалішою є форма виробу, тим зручніший він у побутовій діяльності.

Завершена форма предмета може кваліфікуватися як художньо досконала – тектонічна. Закон тектоніки допомагає скласти чітке уявлення про умови і характер застосування виробу декоративно-ужиткового мистецтва, дає змогу визначити матеріал, з якого краще виготовити виріб, тип його художньої структури, конструктивне вирішення форми.

Дія зазначених законів у етнотдизайні проявляється у певних закономірностях та тенденціях його розвитку.

Закономірностями вважаються тривалі традиції та стійкі тенденції, що простежуються між етапами розвитку. Вони здійснюються на основі законів і пояснюються ними, можуть проявлятися як окрема частина закону, відображати його дію в певному інтервалі часу чи в певних умовах.

Існують загальні закономірності, притаманні сучасній науці, та закономірності, що стосуються окремих сфер знання, у тому числі й етнотдизайну.

Етнотдизайн відображає здійснюваний день у день, безперервний процес буття і творчої діяльності людини. В ньому передаються генетичний код художньої традиції, звички і звичаї, стеріотипи мислення, життєвські аксіоми. У ньому також велика частина недомовленого, чуттєвого, символічного, що близьке і зрозуміле насамперед для певного етносу і передається з покоління в покоління.

Закономірності етнодизайну проявляються у творчій діяльності певної групи людей і притаманні природним особливостям людини, її культурі, національній самосвідомості, успадкованим традиціям.

Для етнодизайну закономірним є акумуляція досвіду художньо-трудової діяльності з виготовлення й оздоблення побутових речей, що мають як практичне, так і естетичне значення.

Етнодизайн існує на основі спадковості традицій і розвивається в історичній послідовності разом з удосконаленням усіх видів художньої діяльності, розширенням народних ремесел і промислів.

Закономірно також, що розвиток і поширення народних художніх ремесел та промислів залежить від наявності у даній місцевості природних матеріалів, придатних для художньої обробки. Саме наявність доступних і придатних для обробки матеріалів зумовлювала поширення тих чи інших видів народного мистецтва. В Україні найпоширенішими матеріалами для народних ремесел і промислів є глина, деревина, коноплі, льон, солома, рогоза, а також різні мінерали і метали.

Поряд з цим спостерігається закономірна залежність методів формотворчості від технології виробництва. Під впливом технологій виробництва формувався і постійно розширювався арсенал прийомів етнодизайну, удосконалювалися засоби формотворення, з'являлися нові вироби.

Разом із тим, як зазначається в методологічних дослідженнях [1 та ін.], будь-яке явище, що пізнається цілісно, об'єктивно залежить від умов, у яких воно відбувається та функціонування його компонентів. Наявність між ними залежності проявляється як закономірність.

Так, закономірністю цілісності композиції твору є виділення композиційного центру. Штучно створена підпорядкованість елементів твору головному композиційному центру посилює внутрішній взаємозв'язок його елементів і надає виробу більшої виразності.

Поряд з цією закономірністю відповідно до закону тектоніки у творах етнодизайну проявляється гармонійна взаємозалежність формотворення від функціонального призначення виробу, структури та художньої конструктивної форми.

Характерною для творів декоративно-ужиткового мистецтва є закономірна залежність розмірів виробів від їх призначення. У процесі створення виробу людина як його користувач стає масштабним еталоном. Відповідно до закону масштабу існують закономірні, логічно і художньо мотивовані метричні співвідношення між людиною і твором, його елементами та габаритними розмірами.

Вираження масштабності композиції також забезпечують дотримання законів пропорційності, контрасту та використання засобів ритмічної організації форми.

Закон пропорційності в етнодизайні передбачає гармонійне поєднання пропорцій частин твору у єдине, інтуїтивне або свідоме застосування прийомів формотворення на основі кратних і простих співрозмірних величин. Складні ірраціональні відношення, не характерні для композиції творів декоративно-ужиткового мистецтва.

Дещо по іншому ніж у природі проявляється в творах декоративно-ужиткового мистецтва також дія закону контрасту. Якщо в природі закон контрасту діє невідворотно, як боротьба протилежностей, то в етнодизайні художник вільний у виборі контрасту, тотожностей, нюансу.

Сукупність законів та закономірностей етнодизайну мають ієрархічну співвіддєглість і утворюють систему, яку завершують засоби виразності (дзеркальна, центральна, гвинтова симетрія, ритм, прийоми динаміки і статичності) та семантичні засоби (графічність, пластичність, ажурність, фактура, колір, текстура тощо).

Декоративно-ужиткове мистецтво в Україні впродовж віків ґрунтувалося на прямій передачі досвіду від батька – синам, від матері –

донькам. Немало спогадів про навчання народному мистецтву міститься в старовинних літописах і етнографічній літературі.

Зважаючи на те, що етнодизайн увібрав у себе досвід народної педагогіки, має величезні культурні надбання і певну теоретичну базу постає завдання щодо належного його відображення в змісті сучасної освіти.

Вперше в роки незалежності України завдання щодо подолання відірваності освіти від національних джерел на державному рівні було поставлено у 1993 році в Державній національній програмі «Освіта». (Україна ХХІ століття). Як один із шляхів реформування змісту загальноосвітньої підготовки цією програмою було визначено використання досвіду народної педагогіки, залучення школярів до вивчення народних ремесел.

У подальшому впродовж усього періоду незалежності України в змісті навчання все ширше стали відображатися народні ремесла і промисли, а також проводилися дослідження і практична робота щодо інтеграції трудового навчання з образотворчим мистецтвом, що позитивно вплинуло на формування нового змісту загальної середньої освіти та відображенні етнодизайну в змісті освітніх галузей «Технології» та «Мистецтво» Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [2].

Так, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти з освітньої галузі «Технології» вимагає формування в учнів здатності розвивати надбання рідної культури з використанням засобів декоративно-ужиткового мистецтва.

Нині модернізація змісту технологічної освіти відбувається в контексті осмислення і вирішення таких проблем як необхідність, забезпечення особистісного розвитку людини і задоволення потреб ринку праці, забезпечення суспільної злагоди; підняття якості освітніх послуг; взаємопроникнення культур та посилення національної ідентичності.

У зв'язку з цим у процесі розробки навчальних планів, нових навчальних програм, підручників, навчальних посібників важливо не втратити позитивної тенденції щодо розширення змісту етнодизайну в державному компоненті змісту освіти та створювати необхідні умови для виявлення і розвитку творчих здібностей учнів у процесі проектування і виготовлення виробів декоративно-ужиткового мистецтва.

Необхідні організаційні й матеріально-технічні умови для підтримки позитивних тенденцій і подальшого розвитку етнодизайну в Україні можуть бути створені шляхом:

- обов'язкового вивчення основ етнодизайну у всіх типах загальноосвітніх навчальних закладів України у процесі трудового навчання та на уроках образотворчого мистецтва;

- організації з учнями позакласної та позашкільної роботи з етнодизайну;

- забезпечення спільної роботи з вивчення етнодизайну навчальних закладів різних типів, музеїв, бібліотек та інших закладів культури, сімей учнів, творчих спілок.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Розвиток етнодизайну – це еволюційний процес, який ґрунтується на спадковості багатовікових традицій і поступовому нагромадженні знань і набутті нових його рис.

Впродовж багатьох віків твори декоративно-ужиткового мистецтва відрізнялися оригінальністю, що завжди надавала їм сучасності. Традиційність образів декоративно-ужиткового мистецтва і консерватизм технологій народних ремесел та промислів не заперечують їх розвитку, а надають своєрідності, можливості для особистості виразити свої унікальні здібності. Цей факт, а також існування теоретичної бази етнодизайну, його світоглядне значення, накопичення досвіду вивчення декоративно-

ужиткового мистецтва зумовлюють необхідність вивчення етнодизайну на рівні загальноосвітнього предмета.

Розробляючи новий зміст освіти і навчально-методичне забезпечення навчального процесу, необхідно враховувати як актуальність проблеми етнодизайну, так і його закони та закономірності, вивчати нові тенденції розвитку цього феномена, в якому знаходить самовираження геніальність українського народу .

Подальші дослідження зазначеної проблеми, на наш погляд, доцільно вести у напрямках визначення етнічного компонента змісту освіти, прогнозування поширення етнодизайну, вивчення його розвитку в Україні.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко С.У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення / С.У. Гончаренко. – Рівне: Волинські обереги, 2012. – 192 с.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. Заголовок з екрана.
3. Криволапов М.О. Художня критика і проблеми осмислення мистецької спадщини / Мистецтво України. Вип..1. – К.: 2000. Спалах, 2000, – С. 11-12.
4. Мусієнко В.Д., Захарченко Р.О., Сидоренко В.К.,Тхоржевський Д.О. прилучення учнів до національної культури у процесі трудового навчання. – К.: 1996.
5. Тименко В.П., Сидоренко В.К., Оршанський Л.В. Професійна дизайн-освіта: теорія і практика художньої обробки деревини. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 288 с.

Туташинський В.І. Закономірності розвитку етнодизайну в технологічній освіті учнів.

Розкриваються закономірності етнодизайну, аналізується відображення його змісту в загальноосвітній галузі «Технології» і визначаються умови його вивчення в Україні.

Туташинский В.И. Закономерности развития этнодизайна в технологическом образовании учащихся

Раскрываются закономерности этнодизайна, анализируются отображение его содержания в общеобразовательной отрасли «Технологии» и определяются условия его изучения в школах Украины.

Ключевые слова: этнодизайн, закономерности, инновации, основная школа, проектирование, проектные технологии обучения.

Tutashinskiy W.I.

Organizational and pedagogical conditions of professional orientation in the process of profile education of technology

It is the defined totality conditions of professional orientation of pupils in the process of profile technology education in Ukraine.

Key words: professional orientation, professional self-definition of pupils, profile education, conditions.